

L'euro en el seu laberint

Manuel Sanchis

OBRINT CAMÍ CAP A LA MONEDA EUROPEA: DEL SEGLE XIX A 1979

En qualsevol escrit sobre l'Europa monetària, i en aquest també, crec que convé deixar clar de bon començament que l'encunyació i emissió de moneda és una empresa econòmica amb una càrrega d'elevat contingut polític. Qualsevol moneda constitueix en si mateixa el símbol inequívoc del dret exclusiu i absolut del sobirà que l'emet, siga aquest una persona, una assemblea, o una institució com el Banc Central Europeu (BCE). Com va advertir Jean Bodin, és el sobirà qui estableix la llei que, valga la redundància, dóna curs legal als diners: «El primer atribut del príncep sobirà és el poder de donar lleis a tots en general i a cadascú en

particular [...] Quant al dret d'amonedar, és de la mateixa naturalesa que la llei i només qui té el poder de fer la llei, pot donar-la-hi a les monedes» (Bodin, 1576 [2010]: 74 i 82). Així doncs, ha de quedar clar des del principi que estem parlant, primer i sobretot, de sobirania nacional i realitats polítiques, i només subsidiàriament d'assumptes econòmics.

Durant la segona meitat del segle XIX, van ser diversos els projectes d'unificació monetària entre estats nació europeus, encara que sense l'aspiració de configurar una unió política. Entre ells, cal destacar la Unió Monetària Austro-Alemanya (1857-1867), la Unió Monetària Llatina (1865-1926) i la Unió Monetària Escandinava (1873-1931). En aquestes unions els estats retenien la sobirania nacional i renunciaven a qualsevol tipus d'unitat política. De fet, els projectes europeus de cooperació i d'integració monetària sempre van reflectir la tensió entre dos pols diferents. D'una banda, la preocupació de caràcter tecnicoeconòmic, especialment sentida pels banquers centrals, quant a l'estabilitat monetària i la conveniència d'establir sistemes de pagament eficients per facilitar el comerç entre països. I, d'una altra, l'ambició, aquesta vegada de naturalesa més aviat política, per construir un projecte comú de valors polítics compartits a través de les qüestions canviàries

Manuel Sanchis i Marco (València, 1955) és professor titular d'Economia Aplicada a la Universitat de València. Des del 1986 és economista de la Comissió Europea (a hores d'ara en excedència voluntària). Ha estat *guest scholar* a la Brookings Institution (Washington) i professor a les universitats d'Amberes i Maastricht. Recentment ha publicat *El fracaso de las élites. Lecciones y escarmientos de la Gran Crisis* (Pasado & Presente, 2014).

L'autor vol fer constar que les opinions expressades en aquest article són les seues personals i no representen la posició oficial de la Comissió Europea o de qualsevol altra institució europea.

i monetàries. De manera que aquestes unions monetàries entre estats nació es van limitar a establir acords d'estandardització econòmica descentralitzada i d'estabilització canviària. A més, en estar regides *de facto* per les regles del patró or i mantenir tipus de canvi fixos entre les seues monedes, a través del seu vincle amb l'or, aquestes unions van funcionar amb una certa rigidesa.

Després de les dificultats i el posterior abandonament del patró or, aquestes unions fracassaren entre finals dels anys vint i començament dels anys trenta. Per contra, els acords d'estandardització i les unions monetàries intranacionals, com fou el cas de Suïssa (1848), Itàlia (1861) o Alemanya (1871-1873) van reeixir tot i que, dins de cadascuna d'aquestes nacions, les regions divergien en nivells de renda, desenvolupament industrial, educació i formació de la mà d'obra, capacitat logística, infraestructures, etc. En el cas d'Alemanya, la unificació fou molt impopular en diferents llocs del futur Reich, però la reconstrucció nacionalista posterior ha projectat una visió triomfal del procés unificador. Tanmateix, no hi ha dubte que, vist amb perspectiva històrica, la unificació monetària d'Alemanya fou un èxit rere del qual hi havia, aquí sí, un projecte polític d'unitat nacional que li donava suport. En aquestes nacions, la unificació monetària constituí l'últim pas dels processos d'unificació política, i la moneda comuna un símbol d'identitat nacional i cohesió territorial.

L'esclat de la Segona Guerra Mundial donà pas a una sèrie d'acords bilaterals de pagaments entre països europeus. Fou el que Robert Triffin anomenà «el bilateralisme triomfant» (1943-1947), que s'acabà el 1950 amb la signatura dels acords sobre la Unió Europea de Pagaments (UEP, 1950-

1958). A través de la UEP es va establir un sistema multilateral intraeuropeu que va permetre donar els primers passos cap a la convertibilitat monetària a Europa. El més important, tanmateix, fou que la UEP va proposar solucions monetàries compartides entre les nacions europees. Després vindrien els plans dels anys 1970, sobretot l'Informe Werner, que en l'àmbit institucional es va concretar en els acords canviaris de l'anomenada serp europea i del mecanisme de canvis del sistema monetari europeu (SME). En tots dos casos, emperò, l'interès en l'estabilitat canviària prevalgué sobre l'ambició política de construir Europa.

EL DECENNI DAURAT DE LES REALITZACIONS INSTITUCIONALS (1989-1998)

L'expansió econòmica de què gaudí Europa en la segona meitat dels anys vuitanta va permetre d'accelerar la finalització del mercat únic, incloent-hi allò relatiu als serveis financers. A més, s'hi van suprimir els controls de capital, la qual cosa va crear problemes al funcionament normal de l'SME i va posar en qüestió la seua viabilitat. Tant el canceller Kohl com Genscher, el seu ministre d'Exteriors, van veure en les disfuncionalitats de la unió monetària una oportunitat per avançar en la construcció política d'Europa. A l'inici del 1988, Genscher va fer circular un escrit en favor de la unió monetària, i en el Consell Europeu de Hannover de juny va proposar la creació d'un comitè de savis amb l'encàrrec de redactar els estatuts d'un BCE, que havien de ser sotmesos als governs dels estats membres, a la qual cosa s'oposà el Bundesbank. Tot i això, i per a gran disgust de Nigel

Lawson, ministre d'Hisenda britànic, Kohl va insistir personalment que aquest comitè fos presidit per Delors. La participació de Karl Otto Pöhl, llavors president del Bundesbank, va tranquil·litzar Margaret Thatcher, que estava convençuda que «la poderosa presència de Pöhl impediria al comitè arribar a cap conclusió perillosa sobre integració monetària europea» (James, 2012: 234).

Les vuit reunions del Comitè Delors, van quedar reflectides en un informe sobre la unió econòmica i monetària (Informe Delors, 1989). La caiguda del mur de Berlín propicià les circumstàncies que aplanaren el camí per a la unificació alemanya el 3 d'octubre de 1990, així com l'inici a Roma de les conferències intergovernamentals sobre la Unió Econòmica i Monetària, i sobre la Unió Política al desembre de 1990. Entre els funcionaris de la Comissió que ens ocupàvem dels assumptes monetaris i entre alguns dels funcionaris dels bancs centrals europeus amb els quals coincidíem en les reunions de Brussel·les i Basilea, la impressió general que teníem era que el president Delors havia seduït els banquers centrals amb la promesa que, a canvi d'aprovar la seua iniciativa i tot el procés institucional que desencadenaria, disposarien d'un banc central de major qualitat institucional, és a dir, més poderós i amb més independència que els que llavors gestionaven ells mateixos.

Tota aquesta activitat deliberativa es va plasmar en termes juridicoinstitucionals en el Tractat de Maastricht (1992), en el qual es van establir els famosos criteris de convergència, el compliment dels quals acreditava com a candidat qualsevol Estat membre que volgués formar part de la zona euro. El desembre de 2014, en una inter-

vençió pública a la Universitat de València, Jürgen Kröger, antic company de la unitat d'affers monetaris de la Comissió Europea, va subratllar que «en el moment en què es discutien els criteris de Maastricht, a mitjan 1990, es pensava que la unió monetària comportaria la unió política. Una unió política que incloïa la unió fiscal. Delors, Kohl, Tietmayer, tots ho veien, almenys aquesta és la meua opinió personal, com el cor d'una unió política» (Kröger, 2014).

Encara que les realitzacions monetàries anteriors, com la serp i l'SME, s'havien institucionalitzat en un esperit cooperatiu, el ben cert és que els plantejaments del Comitè Delors i del Tractat de Maastricht foren encara més ambiciosos perquè, a diferència de l'Informe Werner, «l'Informe Delors remarcava la importància d'emetre la nova moneda ràpidament. Era explícit sobre la necessitat de crear un BCE i de posar en comú les reserves dels països participants. Però no va preveure la creació d'un pressupost comunitari més voluminós, un sistema de federalisme fiscal per a la unió, o qualsevol altra transferència significativa de prerrogatives fiscals des dels governs nacionals, unes propostes que havien contribuït a què es descartés l'Informe Werner» (Eichengreen, 2007: 352).

Així doncs, per evitar que el projecte anés de mal borràs, es va configurar una unió monetària regida per regles fiscals per a tots els seus participants amb sostres de dèficit (3%) i de deute públic (60%), i sistemes de vigilància pressupostària multilateral, amb l'objectiu primer d'establir el deute públic, per a després passar a reduir-lo. Per la seua elevada quantia, el principal problema era el deute italià, que suposava entorn de la meitat del total de la futura eurozona; no tant el deute belga

que, encara que era elevat en percentatge del PIB, representava poc en el total del grup euro. Perquè l'estoc de deute públic es reduís fins a convergir al 30% del PIB europeu, es va prendre com a base per als càlculs un creixement real del 3% i un augment de preus entorn del 2%. Però aquests càlculs no es van acomplir, en particular el relatiu al creixement econòmic, de manera que l'estoc de deute públic va seguir el seu camí ascendent. Això cal afegir, a partir de 2008, l'impacte de la crisi global sobre l'eurozona i la transformació de la crisi bancària europea en una crisi de deute. Tots aquests fets van desbaratar les bases dels càlculs inicials i van col·locar l'evolució del deute públic dels països europeus en una situació molt compromesa, sobretot en la perifèria, que en va reclamar una reestructuració en profunditat. Tot i que l'experiència recent ens ha ensenyat que no és eficaç el funcionament d'una unió monetària mitjançant regles, cal valorar positivament que aquestes mesures es prenguessen amb una clara intencionalitat política, perquè perseguien la creació d'una moneda única que reflectís una realitat supranacional de valors i significats compartits entre estats nació europeus.

INTRODUCCIÓ DE L'EURO I AMPLIACIÓ DE LES DIVERGÈNCIES ECONÒMIQUES (1999-2007)

L'1 de gener de 1999 assenyala la data de creació de l'euro. Va venir acompanyada d'una etapa favorable al creixement i d'una creació d'ocupació important a la UE, però sobretot a Espanya, on es va crear un de cada cinc dels llocs de treball europeus durant 1995-2000. En gran mesura, aquesta

recuperació econòmica es va deure a l'estabilitat de preus i al major control sobre les finances públiques. Però també va respondre al canvi que s'estava produint en les expectatives dels agents econòmics, que ja començaven a anticipar l'entrada a la zona euro de països com Itàlia o Espanya. A l'inici de 1996, tots dos països exhibien un diferencial de tipus d'interès entorn dels sis punts percentuals respecte del *bunt* alemany a deu anys, el bo de referència. A partir de març de 1996, però, els diferencials es van anar estrenyent gradualment a mesura que els països milloraven les seues xifres macroeconòmiques, i s'anava fent previsible que complirien els criteris de convergència macroeconòmica establerts en el Tractat de Maastricht (1992).

S'esperava que la introducció de l'euro enfortiria l'economia europea i el mercat únic, que tindria com a efecte una convergència més gran entre les economies, i que estimularia la inversió i la competitivitat de l'eurozona. Tanmateix, des de bon començament l'evolució de les economies va ser divergent i els desequilibris macroeconòmics es van fer més profunds. La pertinença a una àrea monetària amb una moneda única implicava renunciar al tipus de canvi com a instrument d'ajust dels desequilibris, i obligava que les altres polítiques se subordinassen a aquesta restricció. Malauradament, els països de la perifèria no van complir amb aquesta obligació, van violar les regles de la bona gestió macroeconòmica que imposava l'eurozona, i van fixar increments salarials incompatibles amb evolucions pobres o negatives de la productivitat. Tot això es va reflectir en una ampliació del diferencial de costos laborals unitaris i de preus en relació amb els països centrals de l'eurozona, amb les

corresponents pèrdues de competitivitat-cost i de competitivitat-preu. Durant el període 1999-2007, tant els preus relatius –mesurats pel deflactor del PIB–, com els costos laborals unitaris, en tota l'economia, en relació amb el grup de països EUR-13 van créixer, respectivament, de la següent manera: Espanya (16,7%, 10%); Irlanda (16,2%, 16,5%); Grècia (9,3%, 7,2%); Portugal (7,8%, 9,5%); i Itàlia (5,7%, 11,4%) (European Commission, 2007).

D'altra banda, poc temps després de la introducció de l'euro, tant l'economia francesa com sobretot l'alemanya, a causa de l'esforç econòmic que va realitzar després de la reunificació, van experimentar el que s'anomenà una *pausa en el creixement*. Davant l'estancament de les seues economies, Alemanya i França pressionaren el BCE perquè aplicés una política relativament laxa de tipus d'interès. Això va permetre al segon govern del canceller Schröder gestionar sense ofecs financers les reformes del mercat de treball i de les pensions previstes en l'anomenada *Agenda 2000*. Aquella paràlisi econòmica va provocar, igual que ocorre avui a Grècia, que tant Alemanya com França augmentassen les seues xifres de dèficit i violassen els compromisos fiscals que havien signat en el Tractat de Maastricht. Un mal precedent que va conduir després a la revisió del Pacte d'Estabilitat i Creixement (PEC), al maig de 2005, però que fou vist amb benevolència pels altres països que, complaents, esperaven ser tractats d'igual manera en el futur.

El que per a Alemanya era una política apropiada per superar l'aturada econòmica fou un regal enverinat per als perifèrics, que tingueren tal excés de liquiditat que, en comptes de mitigar les divergències econòmiques entre països de l'eurozona, l'euro les

exacerbà. Els tipus d'interès reals van funcionar de forma procíclica i van estimular la demanda interna, que ja estava en plena expansió en ser esperonada pel canvi d'expectatives dels agents econòmics pel que fa al flux futur de beneficis que esperaven obtenir als països de la perifèria. Tot això va impregnar d'una generosa magnanimitat els bancs dels països del centre a l'hora de concedir, de manera irresponsable, crèdits als sectors privats i públics dels països perifèrics. D'altra banda, atès que el creixement de la demanda domèstica era superior al de la producció nacional, el desequilibri de balança per compte corrent es va ampliar, i aquesta manca d'estalvi nacional en relació amb la inversió nacional va haver de ser completada amb el finançament addicional que va proporcionar l'estalvi estranger, canalitzat a través dels bancs nacionals respectius i dels bancs dels països centrals de l'eurozona.

Durant l'estiu de 2007, la solidesa de les posicions financeres de les empreses i les famílies de l'eurozona les mantingué al marge de les turbulències dels mercats financers. Un any després, però, la fallida de Lehman Brothers donà curs a la possibilitat d'una crisi sistèmica. El pànic va irrompre en les borses, els bancs van restringir el crèdit, les expectatives de les empreses i els consumidors es van esfondrar, i amb elles, l'activitat econòmica. Des de finals de 2008 el BCE començà a refinançar més i més els bancs amb crèdits, la qual cosa permeté a l'eurosistema generar transferències reals de recursos, sota la forma de crèdits subsidiats, des dels països creditors als països deutors. Davant l'augment de l'aversió al risc i del risc de col·lapse dels fluxos de capitals, els principals bancs centrals mundials van adoptar mesures no convencionals a gran

escala, que fossen efectives i ajudassen a prevenir una recessió duradora. Pel maig de 2009, el BCE també va anunciar l'adopció de *mesures no convencionals*, i els governs de la Unió Europea van prendre mesures de recapitalització del sector bancari i d'estímul a l'economia, mitjançant mesures fiscals i ajudes a empreses i famílies, i crearen noves institucions amb la finalitat de millorar el marc regulador i de supervisió financera.

FALLES ESTRUCTURALS EN L'ARQUITECTURA MONETÀRIA (2007-2015)

Com sol ser habitual, la crisi bancària i financera es va transformar en una crisi de deute sobirà. Va sorgir primer a Grècia a la fi de 2009, i es va estendre després per Irlanda, Portugal, Espanya, Itàlia i Xipre. Fins llavors, els principals bancs de l'eurozona, sobretot alemanys i francesos, havien estat finançant l'economia grega de manera irresponsable. A l'abril de 2010, Grècia tingué serioses dificultats d'accés als mercats financers i va sol·licitar l'activació del mecanisme d'ajuda que s'havia previst a la Declaració de caps d'estat i de govern del 25 de març. El 3 de maig de 2010 la UE va concedir a Grècia un crèdit per valor de 30.000 milions d'euros a un interès punitiu del 5%, la qual cosa va obligar als pocs dies el Consell ECOFIN extraordinari del 9-10 de maig de 2010 a adoptar un paquet de rescat i a crear dos mecanismes temporals de finançament: el Fons Europeu d'Estabilitat Financera (FEEF) i el Mecanisme Europeu d'Estabilització Financera (MEEF) (Sanchis, 2013: 85).

A aquests problemes s'hi va afegir l'escassa fiabilitat de les xifres de dèficit i deute que l'Estat grec va notificar a la Comissió

Europea, i que fins al 2009 van ser falsificades i utilitzades en els càlculs macroeconòmics del PEC. L'assumpte no era nou, ja era sabut que Grècia havia entrat en l'eurozona el 2001 quan les raons polítiques es van imposar tant als arguments de la bona economia com als dubtes raonables sobre la qualitat dels seus comptes públics, que «estaven molt estesos entre els funcionaris europeus i internacionals». L'FMI manifestà obertament els seus dubtes en un dels seus informes. Tanmateix, l'abast del desastre era desconegut i pocs ministres o funcionaris europeus van ser prou valents per airejar el seu neguit amb insistència i contrariar els seus col·legues grecs per potser unes poques dècimes de punt percentual. El fracàs dramàtic de la supervisió per part de les autoritats europees només fou reconegut després del fet, però el cost del fracàs va ser enorme (Pisani-Ferri, 2014: 55). Per això, és un sarcasme que el silenci negligent de les elits que llavors van propiciar aquest fracàs s'haja convertit ara en un lament hipòcrita que prepara subreptíciament l'expulsió de Grècia de l'eurozona. Sobretot perquè, quan la situació es va fer insostenible, van ser precisament els bancs alemanys els qui «van trencar el compromís, contret el 9 de maig de 2010, de mantenir en la seua cartera els bons dels països de la perifèria» (Bastasin, 2012: 245).

Durant 2010-2012, el Consell Europeu va entendre com una oportunitat per endurir les regles fiscals del PEC el mandat del Tractat de la UE que l'obligava a donar «a la Unió els impulsos necessaris per al seu desenvolupament i [definir] les seues orientacions i prioritats polítiques generals» (Tractat de la UE, art. 15). En comptes d'impulsar una unió fiscal i política més gran, les elits europees van persistir en

l'error de construir la unió econòmica a força de regles fiscals cada vegada més constrenyedores. De manera que al llarg del 2010, i sota l'impuls de Merkel i Sarkozy, es llançaren noves iniciatives institucionals per reforçar el bon govern de l'eurozona (Paquet de Bon Govern, Semestre Europeu, Mecanisme Europeu d'Estabilitat [MEDE], Pacte de l'Euro Plus i Sistema Reforçat de Supervisors Financers). Amb totes aquestes mesures s'instaurava un nou marc de supervisió econòmica i fiscal reforçada que, al setembre de 2010, va quedar recollit en sis propostes legislatives que van ser adoptades per la Comissió Europea, amb les quals es va introduir major rigidesa i automatisme en el PEC, que ja s'havia reformat al maig de 2005. L'estudi del BCE *Reinforcing the Economic Governance in the Euro Area* (2010) apuntava en la mateixa direcció, però deixava entreveure una profunda desconfiança sobre la voluntat de disciplina dels governs. A tot aquest embull de regles fiscals es va afegir, al març de 2012, el «compacte fiscal». Formalment denominat Tractat d'Estabilitat, Coordinació i Governança en la Unió Econòmica i Monetària, establia una norma d'equilibri o superàvit pressupostari, d'obligada introducció en les constitucions nacionals, que consistia en un límit inferior al 0,5% del PIB de dèficit ajustat al cicle, i en l'obligació per als països amb un nivell elevat de deute públic, de reduir cada any en 1/20 el volum del seu deute que excedís el sostre del 60% del PIB establert a Maastricht. A la vista dels pobres resultats en termes de creixement del PIB que cal esperar en els propers anys, aquesta reducció de deute exigirà complir uns objectius fiscals molt ambiciosos que, en alguns casos, hauran de ser inferiors al 3%, i en uns altres, aconseguir fins i tot els superàvits fiscals.

Les divergències en l'eurozona seguiran augmentant i l'ajust necessari serà cada vegada més gran. A Espanya, els desequilibris s'estan corregint però molt lentament, i en països com Grècia i Alemanya s'agreugen. En aquesta última, s'espera que el superàvit per compte corrent continuï ampliant-se fins a assolir el 8,3% el 2015, un nivell molt superior al sostre del 6% permès en l'anomenat Procediment de Desequilibris Macroeconòmics de la UE.

Així doncs, els successius consells europeus de 2010-2012 van reforçar les regles fiscals del PEC, anteriorment violades per França i Alemanya. D'aquesta manera, el procés institucional de presa de decisions va adquirir una complexitat encara major en quedar plasmat en un àmbit transnacional amb diversos centres institucionals de decisió (Comissió Europea, BCE, Consell Europeu i Parlament Europeu). Això va donar lloc a l'anomenat govern multinivell, de manera que el llançament de l'euro havia agreujat els problemes institucionals en l'eurozona. Encara que en aquests consells europeus es van accelerar la constitució de fons i els mecanismes de rescat per finançar els països en dificultats, evitant així l'efecte contagi, la pressió política es va focalitzar en aquests fons i va desviar l'atenció de la naturalesa política de l'eurocrisi que subjau a les divergències en productivitat i competitivitat, i als desequilibris de balança de pagaments. Les elits europees es van veure forçades a actuar amb rapidesa per evitar el desastre, però les mesures jurídiques que van adoptar no van estar exemptes de càrrega política, sinó referides a unes normes fiscals que es van aplicar als països de l'eurozona menystenint les regles de la democràcia. La clara consciència del risc cert d'enfonsament del

sistema va prevaler sobre els imperatius de la democràcia i la política, i va permetre que les elits trencassen el prim fil que unia la política amb el dret, deslegitimà l'ordre moral i impedí que fos més just (Sanchis, 2014: 217). En altres paraules, «les reaccions tecnocràtiques a la crisi preparen la fi de la democràcia, car les mesures presumptament necessàries es legitimen apel·lant a la imminent catàstrofe, declaren il·lícita qualsevol oposició i, en aquest sentit, es governa d'una manera absolutista» (Beck, 2012: 44). Aquest nou despotisme il·lustrat ha fet possible que el joc de suma positiva de la construcció europea que havia funcionat fins a les darreries del segle XX, s'haja transformat en un altre de suma zero que «ha encoratjat l'euro-escepticisme en tota la Unió [i] ha suscitat igualment un nou tipus d'agressivitat mútua entre les nacions europees» (Zarka, 2012: 18).

PAISATGE DESPRÉS DE LA BATALLA

Un dels propòsits cabdals d'aquest article és d'analitzar els projectes d'unificació monetària que, en diversos contextos econòmics i polítics, han tingut lloc al llarg de la història monetària d'Europa. També volíem desvelar les disfuncionalitats produïdes per les contradiccions entre racionalitat econòmica i racionalitat política inherents a l'eurozona. L'euro va nàixer segons un disseny institucional defectuós del qual ha derivat un empobriment sever dels europeus, una forta degradació de la qualitat democràtica de les nostres institucions i una violació dels estàndards mínims de decència econòmica que s'haurien de donar per descomptats en les nostres societats.

Tanmateix, alguns economistes entenen la racionalitat econòmica exclusivament en termes de consistència interna d'un sistema en el qual el comportament dels agents econòmics està exclusivament guiat per l'assoliment de l'interès propi. Els qui pensen així, afirmen amb desimboltura que les seues anàlisis i decisions s'ajusten a la racionalitat econòmica, com si només n'hi hagués una. Des de la seua perspectiva, el pensament econòmic s'ha convertit en una mera prolongació de la lògica formal. Al meu entendre, es tracta més aviat d'una lògica tèrbola que duta fins a les darreres conseqüències els impedeix reconèixer que la *crisi de l'eurozona és política i no econòmica*, i que han estat les reserves i els tabús polítics nacionals els que han promogut un disseny institucional de l'eurozona basat en greuges fiscals que no funciona ni funcionarà.

Des del començament, l'euro va ser concebut amb una intencionalitat estrictament política, a pesar que els seus pares eren conscients que contenia un disseny econòmic deforme. Les resistències van ser ferotges, incloses les del president del Bundesbank Karl Otto Pöhl a la fi dels anys vuitanta i principi dels noranta. Però les elits europees es van veure forçades a triar entre el projecte que se'ls presentava en aquell moment, amb tots els seus defectes, o l'abandonament definitiu de la construcció monetària europea, i per tant, el final del projecte europeu. Es van decantar per la primera opció amb la vana esperança de deixar per a més endavant la possibilitat de completar el disseny econòmic maldestre i atropellat de l'euro mitjançant unes reformes institucionals imprescindibles que portarien els països de l'eurozona a una més gran unitat política, bancària i fiscal. L'últim episodi fracassat de l'enfocament economi-

cista de l'eurozona l'hem viscut amb la crisi grega, durant la qual hem pogut comprovar fins a quin punt es tracta d'un afer polític en el qual, sota l'aparença de defensar l'eficiència econòmica, els drets que la justícia assegura a Europa van ser sotmesos al *diktat* de Merkel i als desafiaments entre Schäuble i Varoufakis (Sanchis, 2015a).

L'Europa comunitària va morir la llarga nit del 12 de juliol de 2015. Després de disset hores de negociació, el Consell Europeu va decretar la defunció de l'euro tal com l'havíem conegut fins llavors tot palesant la nul·la ambició de les elits per construir una eurozona política preludi d'una Europa unida. En aquella reunió els estats van passar a relacionar-se com a creditors i deutors, en comptes de tractar-se com a socis d'una comunitat política singular que anomenem Europa, en el si de la qual els europeus ens tractem com a compatriotes i volem fer-nos càrrec els uns dels altres. En realitat, no ens trobem només davant un assumpte de balanços comptables, d'actius i passius, sinó enfront de responsabilitats comunes i uniformement repartides per la manera en què es van generar aquests saldos deutors i creditors. El més greu error en la crisi grega fou que el Consell Europeu es negués, al maig de 2010, a alleujar el deute, simplement perquè l'euroescèptica cancellera Merkel s'estimava més protegir els interessos dels inversors alemanys que no aplicar una quitança sobre el deute per donar oxigen a l'economia grega. I així, gairebé sense adonar-nos-en, ha anat prenent cos la vella profecia de Rueff: «Europa es farà per la moneda o no es farà», i ara podem dir, parafraejant Palmerston, que Europa ja no té socis polítics permanents sinó interessos econòmics nacionals permanents.

Més que noves regles fiscals i de presteccada cada vegada més dures, el bon govern de l'euro necessita l'impuls decidit dels estats fundadors de la UE per aconseguir la integració política, bancària i fiscal de l'eurozona. D'una banda, el refús de Grècia a la troica aconseguí soscar la legitimitat de les negociacions suposadament tècniques de l'Eurogrup. I, d'altra banda, el Consell Europeu de l'11-12 de juliol tornà a fer evident la necessitat d'acabar amb el funcionament intergovernamental que l'inhabilita per a prendre decisions que defensen l'interès general d'Europa, i que a més siguen justes. No són plenament europees, en primer terme, perquè Europa solament funciona quan les decisions són fruit del compromís entre pars, que encara que no exigeixen la unanimitat requereixen el consens; i, en segon terme, perquè no impulsen «una unió cada vegada més estreta entre els pobles d'Europa, en la qual les decisions [siguen] preses de la forma més oberta i propera als ciutadans que siga possible» (Tractat de la UE, art. 1). Tampoc són plenament justes perquè l'exercici de la política per part del Consell Europeu no ens assegura que estiga per damunt de les elits financeres, ni protegeix certs drets mínims als ciutadans europeus, i fa bona la frase segons la qual «la política es ridiculitza a si mateixa quan es posa a moralitzar en comptes de recolzar-se en el dret coercitiu del legislador democràtic. La política, i no el capitalisme, és responsable que les coses s'orienten cap al bé comú» (Habermas, 2012: 95). Les elits europees es van obstinar a continuar amb la dinàmica de l'antiga troica i, des del primer moment, van evitar de totes passades involucrar el Parlament Europeu. Igual que en 2010,

també ara s'afeblí la Comissió Europea i es bandejà el Parlament Europeu per tal que els estats membres poguessen anteposar els seus interessos nacionals als d'Europa.

EL TERCER RESCAT GREC

En els dos rescats anteriors, Grècia va rebre 240.000 milions d'euros, als quals ara caldrà afegir entre 82.000 i 86.000 milions previstos en el possible tercer programa de finançament per tres anys. A més, d'acord amb la declaració del Consell Europeu del 12 de juliol de 2015, està previst «desenvolupar un programa significativament ampliat de privatitzacions [i] es transferiran actius grecs valuosos a un fons independent que els monetitzarà mitjançant la privatització i per altres mitjans. La monetització dels actius serà una de les fonts per retornar el nou préstec del MEDE i generar al llarg de la vida del nou préstec del MEDE un total de 50.000 milions d'euros, dels quals 25.000 milions seran utilitzats per retornar la recapitalització dels bancs i d'altres actius, i el 50% dels euros restants (és a dir, el 50% de 25.000 milions d'euros) s'utilitzaran per disminuir la ràtio deute/PIB, i el 50% restant s'utilitzarà per a inversions» (European Council, 2015: 4). La declaració del Consell Europeu estableix que aquest fons estarà situat a Grècia i serà gestionat per les autoritats gregues; però, també, que estarà sotmès a la supervisió de les institucions europees corresponents, i d'acord amb les institucions europees s'establirà un marc legislatiu que asseure procediments transparents i una política de venda d'actius adequada. La dificultat rau, però, en el fet que el preu dels actius susceptibles de privatització s'ha enfonsat

a causa de la recessió, la qual cosa minvarà considerablement els guanys esperats.

D'altra banda, els creditors que abans hom anomenava la troica han afegit noves limitacions a la sobirania grega en imposar al govern grec l'obligació de «consultar i acordar amb les Institucions tota la redacció preliminar de legislació en àrees rellevants amb temps suficient abans de sotmetre-les a consulta pública o al Parlament» (European Council, 2015: 5). Imposar la consulta prèvia permet als creditors estimar l'impacte pressupostari de cadascuna de les mesures que voldria prendre el govern grec, però esborra qualsevol besllum de sobirania en l'àmbit pressupostari. En deixar fins a l'última coma del programa d'ajuda sotmesa al vistiplau dels creditors, assimilen Grècia a un país sota tutela estrangera, una mena de capitulació que, amb la finalitat de mantenir-se en l'euro, ha convertit Grècia en un protectorat monetari de l'eurozona. En realitat, l'abandonament de la sobirania només s'hauria de produir quan es recuperés de nou, en ser compartida amb els altres socis d'una Unió Europea constituïda d'una manera molt més federalitzant que l'actual.

Per analogia, és inevitable associar l'activitat prevista del fons de privatitzacions i les obligacions de consulta prèvia a les institucions europees amb el funcionament de la Comissió de Reparacions del Tractat de Versalles. Keynes va definir aquest tractat com una «pau cartaginesa» en quatre ocasions al seu llibre *Les conseqüències econòmiques de la pau*, el millor segons el seu biògraf Robert Skidelsky. Es referia a la derrota que Cartago va sofrir enfront dels romans en la Tercera Guerra Púnica. Keynes va dimitir dels seus llocs en la Conferència de Pau i en el Consell Suprem Econòmic quan

s'adonà que no podia modificar els termes en què s'estava establint la pau. Per això va voler «demostrar en aquest llibre que la pau cartaginesa no és pràcticament justa ni possible. Tot i que l'escola doctrinal de la qual prové es preocupa del factor econòmic, deixa de banda, emperò, les tendències econòmiques més profundes que han de regir en l'avenir» (Keynes 1920 [1987]: 29). En el Tractat de Versalles, la Comissió de Reparacions tenia «les facultats d'inspecció i d'execució més àmplies quant al problema de les reparacions [i es va constituir] amb la finalitat de rebre, vendre, conservar i repartir el pagament de les reparacions que faça Alemanya conforme als termes del present Tractat» (Tractat de Versalles, part VIII, secció 1a, annex II, § XII). En el Tractat de Versalles, Alemanya acceptà que els seus recursos econòmics quedarien directament afectats a les reparacions, i que el valor dels béns que es transferissen i de la utilització que se'n fes, s'acredités en el compte d'Alemanya i es deduís de les obligacions allí previstes (Tractat de Versalles, art. 236). Igualment, el govern alemany es va comprometre a subministrar a la Comissió «tots els informes que [pogués] necessitar sobre la situació i les operacions financeres, sobre les necessitats i la capacitat de producció i sobre els proveïments i la producció normal de matèries primeres i d'objectes manufacturats d'Alemanya i dels seus súbdits» (Tractat de Versalles, art. 240).

CAP A UN FUTUR POLÈMIC

No sabem quin serà a termini mitjà el resultat final de la crisi grega, però el ben cert és que l'amenaça d'Alemanya d'ex-

pulsar temporalment Grècia de l'euro va suposar un canvi en el règim polític (*a policy regime change*) per a la zona euro, del qual els mercats financers en van prendre bona nota. D'altra banda, l'FMI s'ha negat a finançar Grècia si no reestructura el seu deute, la qual cosa podria retardar l'ajuda fins a 2016. Això obligarà els altres dos membres de l'antiga troica, el BCE i la Comissió Europea, a suportar en solitari la càrrega financera del rescat, i farà molt difícil arribar a acords. Així doncs, la cancellera Merkel faria bé d'escoltar atentament les opinions de l'FMI, atès que la seua retirada afegiria pressió a les negociacions, encara que, ben mirat, no hauria de constituir un obstacle insuperable perquè, al cap i a la fi, Alemanya i França estarien finançant el rescat dels seus propis bancs nacionals.

La situació segueix sent, doncs, molt inestable i funciona d'acord amb una lògica tèrbola que, ara com ara, té com a prioritat evitar una eixida desordenada de Grècia pels efectes desestabilitzadors que podria tenir sobre els països prestadors. França, per exemple, hauria perdut molt probablement la meitat dels seus 42.000 milions d'euros prestats. Però, si alguna cosa quedà clara fou que la proposta de *Grexist* de Wolfgang Schäuble, ministre alemany d'Economia, no era una argúcia negociadora. En una entrevista de mitjan juliol de 2015 a *Der Spiegel*, palesava que l'afer estava lluny de quedar resolt quan va manifestar: «per damunt de tot, tanmateix, la pregunta és: quina és la millor solució a llarg termini per a Europa?»; i més endavant hi tornava: «la pregunta rellevant és: com podem trobar una solució sostenible a llarg termini? [...] estem veient en aquests moments que la unió monetària sense unió política no

pot funcionar sense complicacions. És per això que hem d'avançar cap a l'establiment d'una unió política, per exemple, reforçant la Comissió Europea i el Parlament Europeu» (*Spiegel on line International*, 2015).

Tot això és just el contrari del que Alemanya ha estat fent des de 2010, la qual cosa posa en dubte les declaracions de Schäuble, que més aviat semblen indicar un desig de *netejar* l'eurozona per deixar-la lliure de *complicacions*. O dit d'una altra manera, evitar avui una *eixida desordenada* de Grècia, però també la d'altres països que en el futur podrien seguir-la, per tal de bandejar les fortes turbulències econòmiques que es produïrien durant el període de transició fins a la nova eurozona sense Grècia. I alhora preparar el terreny i les institucions per a permetre, a llarg termini, una *eixida ordenada* i sense ensurts de l'eurozona de qualsevol país que, com ara Grècia, no compleixa o no pugui complir amb les condicions draconianes que se'n deriven per a romandre en l'euro. No és l'única opinió política d'alt nivell, també l'exconseller del BCE, Lorenzo Bini-Smaghi, opina que la sortida de Grècia de l'euro enfortiria la moneda única a mitjà termini.

En un context com l'actual, la pregunta obligada consisteix a saber si a mitjà i llarg termini l'euro arribaria sa i estalvi, és a dir, en la seua composició actual de països membres, a la futura unió política que anuncia Schäuble. A la vista de les seues declaracions, sembla que la pretensió d'Alemanya consisteix a seguir aplicant rígida-ment les regles fiscals als altres –quan ella les va violar en el passat, quan es va veure en un compromís– amb independència del sofriment quotidià que provoquen als ciutadans europeus afectats. I, tot plegat, malgrat que

les polítiques d'austeritat són receptades per institucions d'escassa legitimitat política, com l'Eurogrup, acaben en grans fracassos (Grècia) o destrossen l'Estat de benestar (Espanya, Portugal, Irlanda i Xipre). Si la cosa és així, veurem sortir l'un darrere l'altre tots els països membres de l'eurozona, com va ocórrer al segle XIX amb el patró or –i, més recentment, amb el Sistema Monetari Europeu– fins que va quedar reduït a l'antiga zona marc en la qual no figurava França. La raó és ben senzilla, tal com hem vist al principi, i és que qualsevol projecte d'integració monetària a Europa es mou entre dos pols diferents: el tecnicoeconòmic que busca l'estabilitat canviària, i el politicoeconòmic que persegueix un disseny institucional adreçat a construir l'Europa política de valors compartits. L'enfocament que preval avui és el primer, és a dir, l'estabilitat canviària que, gràcies a la moneda única, impossibilita les devaluacions competitives per tal que no distorsionen ni esmicolen el mercat únic, i no danyen Alemanya ni d'altres països amb superàvit per compte corrent.

El sistema actual no funciona ni funcionarà amb regles fiscals i sense l'ambició política de crear Europa. L'anunci d'un disseny institucional que faci possible una *eixida ordenada* de l'euro preocupa a tots en la mesura que sembla amagar el desig de no seguir el camí de la unió política i fiscal, i d'assenyalar França com a últim destinatari de futurs plans d'ajust. Potser en part per aquesta raó, França s'ha apressat a eixir del seu univers sobirà i ha llançat propostes polítiques com les següents: govern econòmic i parlament comuns per als països de l'eurozona, fons monetari europeu d'intervenció ràpida i de solidaritat, salaris mínims

equiparables per evitar el dúmping social, impost de societats per evitar el dúmping fiscal, assegurança europea complementària de desocupació i unió bancària més efectiva que l'actual per evitar la fuga de capitals (una mesura, aquesta darrera, a la qual tant es va oposar, amb bastant d'èxit, el ministre alemany d'Economia Wolfgang Schäuble). Tard o d'hora aquestes iniciatives desembocaran en un nou Tractat de la UE o en una revisió dels actuals, amb el seu corresponent referèndum. Serà una nova oportunitat per a l'extrema dreta i els euroescèptics que tornarà a obrir la Capsa de Pandora en diversos països, però sobretot a França, Holanda i Finlàndia.

Vull acabar amb dues reflexions sobre Alemanya. La primera és que Alemanya ha sigut l'estat nació que més s'ha beneficiat del funcionament de la moneda única. Això no ha impedit que la seua economia haja mostrat seriosos desequilibris ni que haja violat sovint les regles fiscals de Maastricht en deute i dèficit, encara que això últim en menor mesura. Al llarg del segle XX, Alemanya no ha sigut tan sols un dels estats més endeutats, sinó dels que més sovint han violat els seus compromisos financers, incloses les indemnitzacions a Grècia derivades de l'ocupació alemanya durant les dues guerres mundials. A hores d'ara també viola el sostre de superàvit per compte corrent permès pel Procediment de Desequilibris Macroeconòmics de la UE, que és del 6% del PIB. El 2014, Alemanya va registrar un superàvit del 7,6% i podria ascendir fins al 8,3% i 8,2% en 2015 i 2016, respectivament, tot i les dificultats conjunturals del seu sector exportador. Però exhibir un superàvit per compte corrent crònic ni és bo

per a l'eurozona, ni encara menys per a Alemanya mateixa.

La segona reflexió és que enfront del mètode intergovernamental tan estimat per l'euroescèptica cancellera Merkel, els europeus necessitem el lideratge d'Alemanya dins del mètode comunitari que privilegia el compromís i el consens (Sanchis, 2015*b*). Ens cal una Alemanya europea que no faça por als socis, aquella per la qual Thomas Mann esperonava a lluitar els estudiants a Hamburg el 1953, i que es reflecteix en les paraules d'un gran polític europeu:

La unitat d'Europa no és una obsessió d'algunes persones o països a costa d'uns altres [...] No podem oblidar mai que no hi ha alternativa. Europa és una qüestió de guerra i pau [...] La nostra meta ha de ser un sistema unificat, democràtic, proper al ciutadà i basat en un Govern federal. Una Europa unida en la qual es retroben els Estats membres, les regions, i els ciutadans. Per a això volem lluitar junts. Hi ha molt en joc. Es tracta del nostre futur, que per a tots nosaltres es diu Europa. (*El País*, 2014)

Són paraules del nostre compatriota europeu alemany Helmut Kohl, un gran canceller europeista. □

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BASTASIN, Carlo (2012): *Saving Europe. How National Politics Nearly Destroyed the Euro*, Washington, D.C., Brookings Institution Press.
- BECK, Ulrich (2012): *Una Europa alemana*, trad. d'A. Valero Martín, Barcelona, Paidós.

- BODIN, Jean (1576 [2010]): *Los seis libros de la República*, Madrid, Tecnos.
- SPIEGEL ON LINE INTERNATIONAL (2015): «Spiegel Interview with Wolfgang Schäuble: 'There Is No German Dominance'», *Spiegel on line International*, 17 de juliol.
- EL PAÍS (2014): «Helmut Kohl: "Europa es una cuestión de supervivencia"», *El País*, 9 de novembre.
- EUROPEAN CENTRAL BANK (2010): *Reinforcing the Economic Governance in the Euro Area*, Frankfurt am Main, European Central Bank, 10 de juny.
- EUROPEAN COMMISSION (2007): *Price and Cost Competitiveness. Quarterly data on price and cost competitiveness of the European Union and its Member States*, Brussel·les, Direcció General d'Afers Econòmics i Financers, vol. 2.
- EUROPEAN COUNCIL (2015): «Euro Summit Statement», *SN 4070/15*, Brussel·les, Consell Europeu, 12 de juliol.
- EICHENGREEN, Barry (2007): *The European Economy since 1945*, Princeton-Oxford, Princeton University Press.
- HABERMAS, Jürgen (2012): *La constitución de Europa*, trad. de J. Aguirre Román, E. Mendieta, M. Herrero, F. J. Hernández i Dobon, B. Herzog, J. M. Carabante Muntada, i J. C. Cano Montejano, Madrid, Trotta, 125 pp.
- INFORME DELORS (1989): *Informe sobre la unión económica y monetaria en la Comunidad Europea*, Luxemburg, Comité per a l'Estudi de la Unió Econòmica i Monetària, juny.
- KEYNES, John Maynard (1920 [1987]): *Las consecuencias económicas de la paz*, Barcelona, Grijalbo.
- KRÖGER, Jürgen (2014): «Challenges related to the functioning of EMU», València, Universitat de València, *mimeo*.
- JAMES, Harold (2012): *Making the European Monetary Union. The role of the Committee of Central Banks Governors and the Origins of the European Central Bank*, Cambridge, The Belknap Press of the Harvard University Press.
- PISANI-FERRY, Jean (2014): *The Euro Crisis and Its Aftermath*, Nova York, Oxford University Press.
- SANCHIS, Manuel (2013): *The Economics of the Monetary Union and the Eurozone Crisis*, Heidelberg, Springer Brief in Economics, Springer.
- (2014): *El fracaso de las élites. Lecciones y escarmientos de la Gran Crisis*, Barcelona, Pasado & Presente.
- (2015a): «El giro copernicano del euro», *El País*, 30 de juny.
- (2015b): «Réquiem por la idea de Europa», *El País*, 23 de juliol.
- INSTITUTO IBERO-AMERICANO DE DERECHO COMPARADO (1920): *El Tratado de Versalles de 1919 y sus antecedentes*, Madrid, Publicaciones del Instituto Ibero-Americano de Derecho Comparado.
- UNIÓ EUROPEA (2013): *Tratado de la Unión Europea*, Madrid, Tecnos.
- ZARKA, Yves Charles (2012): *Refaire l'Europe. Avec Jürgen Habermas*, París, PUF.